

kwalen. De graaf van Merode was zeer goed op de hoogte van allerlei geneesmiddelen en medicinale kruiden. In de brieven werden recepten opgetekend en doorgestuurd.

Juist deze onthullende details uit het dagelijks leven maken het boekje van Cremers tot aangename lectuur. De normen en waarden van de hoge adel in de achttiende eeuw komen er duidelijk uit naar voren, maar vooral ook de invulling daarvan in de praktijk. De expliciete problematisering van het begrip ‘mannelijkheid’ biedt ook nieuws en sluit daarbij aan bij recent onderzoek. De vraagstelling naar de emotionele cultuur komt wat minder uit de verf. Uiteindelijk is deze studie een beschrijving van het dagelijks leven, waar af en toe emoties aan de orde komen. Ook had Cremers wat systematischer op de aard van het bronnenmateriaal kunnen ingaan. Op verschillende plaatsen in het boek staan interessante opmerkingen over de praktijk van de correspondentie en het verschil tussen de inhoud van Merodes memoires en zijn brieven. Informatie uit zijn brieven blijkt op een aantal punten zijn memoires te kunnen aanvullen en corrigeren. Het zou waardevol geweest zijn als in een inleiding of conclusie (die overigens geheel ontbreekt) op het karakter van deze genres ingegaan was.

Niettemin werpt deze studie nieuw licht op een man die tot nu toe in de geschiedenisboeken vooral bekend stond als militair en politicus. De graaf van Merode blijkt ook in zijn privé-leven adellijke eer als leidraad te hebben gehad. Het boek van Cremers geeft daarmee een completer beeld van de adellijke mentaliteit in de achttiende eeuw.

Willemijn Ruberg

DE BENTINCKS IN NOORDWEST-DUITSLAND

Antje Koolman, *Die Bentincks. Eine niederländische Adelsfamilie in Nordwestdeutschland im 18. Jahrhundert*, Oldenburger Forschungen, Neue Folge, XVIII (Oldenburg: Isensee, 2003, 209 p., ill.)

De Duitse historica Antje Koolman promoveerde in 2002 aan de Georg-August-Universität Göttingen op een onderzoek naar de lotgevallen van de Duitse tak van de familie Bentinck in de achttiende eeuw. Het begrip ‘Duitse tak’ kan mogelijk enige verwarring scheppen, want het betreft in feite de Nederlandse familie Bentinck, die door het huwelijk dat in 1733 gesloten werd tussen Willem Bentinck en Charlotte Sophie von Aldenburg, bezittingen verwierf in Duitsland. De auteur vermeldt in het voorwoord dat zij voor het schrijven van dit werk geïnspireerd werd door een voordracht van Hella Haasse in Oldenburg na het verschijnen van haar romans *Mevrouw Bentinck of Onverenigbaarheid van karakter* en *De groten der aarde*. Wie deze romans leest, zal benieuwd zijn naar wat volgde. Het boek van Koolman zal deze nieuwsgierigheid zeker kunnen bevredigen, want haar uitvoerige onderzoek bestrijkt globaal de periode 1700 tot het midden van de negentiende eeuw. De auteur heeft ervoor gekozen thematisch te werk te gaan. In vijf verschillende hoofdstukken belicht zij uiteenlopende aspecten van deze adellijke familiegeschiedenis. Centraal staat de positie die de Bentincks – primair dus behorend tot de Nederlandse adel – innamen als heren van Varel en Kniphausen en de vraag hoe zij pasten in het Duitse adelslandschap.

Koolman heeft met haar onderzoek de bestaande kennis over deze familie uit kunnen breiden met nieuwe, waardevolle gegevens. De vele onderwerpen die zij aan de orde stelt, rechtvaardigen een thematische indeling, maar deze opzet maakt het voor de lezer wel wat lastig om de rode draad te blijven volgen.

In het eerste hoofdstuk bespreekt Koolman de geraadpleegde literatuur en bronnen. Onderzoek werd gedaan in verschillende archieven, zoals de Egerton Collection in de British Library, het archief van de familie Bentinck dat zich in het Gelders Archief te Arnhem bevindt, en de papieren die in het Bundesarchiv te Koblenz liggen. De bronnen betreffende het beheer van de heerlijkheden Varel en Kniphausen, die na hun verkoop in 1854 aan de groothertog van Oldenburg in het Niedersächsisches Staatsarchiv te Oldenburg terechtkwamen, werden ook in het onderzoek betrokken, evenals bestaande literatuur over de Bentincks, zoals bijvoorbeeld Schazmanns *The Bentincks. History of a European family*, dat een algemeen overzicht geeft, en *Willem Bentinck van Rhoon: zijn persoonlijkheid en leven 1725-1747*, geschreven door Wilhelmina van Huffel, dat voornamelijk gebaseerd is op de Egerton Collection. Minder betrouwbaar, maar wel waardevol vanwege de brieven afkomstig uit privébezit, zijn de in 1912 geschreven twee delen van nakomelinge Aubrey le Blond, *Countess Bentinck. Her life and times 1715-1800*. Voor wat betreft de uitgebreide nagelaten correspondentie van Charlotte Sophie Bentinck-von Aldenburg met bijvoorbeeld Albrecht von Haller, Voltaire en Frederik de Grote verwijst Koolman onder meer naar *Une femme de lumières* van Soprani en

Magnan uit 1997. Wie zich overigens interesseert voor de briefwisseling tussen Charlotte Sophie en Voltaire, leze ook het in 2003 verschenen *Voltaire et sa 'grande amie', correspondance complète de Voltaire et de Mme Bentinck 1740-1778* (onder redactie van F. Deloffre).

In het tweede hoofdstuk behandelt Koolman de achtergrond en jeugd van Willem Bentinck, voor de Nederlandse lezer wellicht geen onbekende informatie. De Bentincks behoorden tot de lage adel en hadden al vanaf de veertiende eeuw zitting in de Gelderse en Overijsselse ridderschappen. Het prestige van de familie steeg aanzienlijk toen Hans Willem Bentinck door koning-stadhouder Willem III werd beloond met de titels graaf van Portland, baron Cirencester en burggraaf Woodstock en als zodanig doordrong tot de hoge Engelse adel. Volgens het Engelse eerstgeboorterecht gingen de titels na zijn dood in 1709 over op zijn oudste zoon Hendrik, die het zelfs tot hertog van Portland bracht. Willem en Charles, de beide zonen van Hans Willem Bentinck uit zijn tweede huwelijk met Martha Jane Temple, werden in Engeland geboren, maar door hun moeder al op jonge leeftijd naar de Republiek gestuurd. De gravin van Portland zag voor haar zoons geen toekomst in Engeland, maar wel in de Republiek, niet in de laatste plaats omdat zij de Nederlandse bezittingen van hun vader hadden geërfd. Johan Hendrik graaf van Wassenaer-Obdam, een oude vriend van hun moeder, hield toezicht op de verdere opvoeding en opleiding van de jongens. Willem Bentinck studeerde aan de Leidse Universiteit. Na zijn studie maakte hij een *grand tour* door Europa. Men zou verwachten deze *grand tour* in ditzelfde hoofdstuk aan te treffen, maar Koolman

koos ervoor dit onderwerp onder te brengen in het vierde hoofdstuk, 'Lebensführung als Ausdruck adeliger Stellung'. Ook de achtergrond van Charlotte Sophie von Aldenburg, die uit een onwettige tak van het grafelijk huis Oldenburg stamde, laat Koolman niet onbesproken. Haar grootvader, Anton I, was geboren uit de relatie tussen Anton Günther graaf von Oldenburg en Delmenhorst en Elisabeth Freiin von Ungnad. Een ebenbürtig huwelijk konden zij niet sluiten, omdat Elisabeth niet van hoogadelijke afkomst was. Zoon Anton werd door zijn vader als diens zoon erkend. De graaf von Oldenburg had voldoende invloed ervoor om te zorgen dat Anton respectievelijk in de adelstand en vervolgens in de Freiherrenstand werd opgenomen. In 1653 verhefde keizer Ferdinand III hem tot rijksgraaf. Hij en zijn wettige nakomelingen werden daarbij in principe in alle rechten gelijkgesteld aan de graven van de Westfaalse Kreits.

Anton Günther werd na zijn dood als graaf von Oldenburg en Delmenhorst opgevolgd door de Deense koning Frederik III. Anton I erfde Varel, dat echter in zekere zin Deens leengoed was geworden. Daarnaast had Anton Günther hem bij testament de rijksonmiddellijke heerlijkheid Knipphausen, inclusief een achttal dorpen, nagelaten, evenals zijn persoonlijk vermogen en zijn bibliotheek. Koning Frederik benoemde hem tot stadhouder van Oldenburg en Delmenhorst. Vervolgens stelt de auteur in dit hoofdstuk in verschillende paragrafen het kortstondige huwelijk tussen Willem Bentinck en Charlotte Sophie von Aldenburg, de daaropvolgende scheiding en de problemen betreffende het beheer van Varel en Knipphausen aan de orde. Toen Bentinck naar de hand dong van Charlotte Sophie von Aldenburg, werd hij vanwege zijn

riddermatige afkomst niet als *ebenbürtig* beschouwd. Daarom werd van hem verlangd – vooral zijn toekomstige schoonmoeder tilde daar nogal zwaar aan – dat hij de waardigheid van rijksgraaf zou verwerven. Willem Bentinck betaalde er f 8.000,- voor, maar vond het zelf overdreven en wilde zijn nieuwe titel zeker niet in de Republiek gebruiken, zo schreef hij aan zijn moeder.

Het huwelijk tussen Willem Bentinck en Charlotte Sophie von Aldenburg werd op 1 juni 1733 te Varel gesloten. Charlotte Sophie trouwde omdat haar ouders dat wensten, maar voor Willem Bentinck was het een verbintenis uit liefde, niet gebruikelijk in de achttiende eeuw. Charlotte Sophie had al op jonge leeftijd haar zinnen gezet op Albrecht Wolfgang graaf zu Schaumburg-Lippe, die inmiddels met haar nicht Charlotte prinses von Nassau-Siegen was getrouwd. Na de geboorte van twee zoons, Antoine in 1734 en Jean Albert in 1737, liep het huwelijk al in 1739 spaak. Er was inderdaad sprake van 'onverenigbaarheid van karakter', zoals Hella Haasse het zo mooi uitdrukte, maar de hoofdzaak was toch dat Charlotte Sophie intussen een verhouding was begonnen met de graaf van Schaumburg-Lippe. Zij vertrok naar Duitsland en bracht daar twee buitenechtelijke kinderen (Charles en Guillaume) ter wereld.

De schrijfster geeft een mooi algemeen beeld van de perikelen rond de scheiding. Besloten werd tot een scheiding van tafel en bed. De afwikkeling hiervan zorgde voor grote problemen. Willem Bentinck had borg gestaan voor het krediet van zijn schoonvader in de Republiek. De Aldenburgse bezittingen waren volledig belast met hypotheek. Kasteel Doorwerth, dat eigendom was geweest van Charlotte Amélie prinses de la

Trémouille, Charlotte Sophies grootmoeder, viel toe aan Bentinck. Het was de borg geweest voor de bruidsschat en de opbrengsten moesten nu een bijdrage leveren in de kosten van de opvoeding van de kinderen, die bij hun vader woonden. Het lag natuurlijk voor de hand dat Charlotte Sophie Varel en Kniphausen zou gaan besturen, maar veel financiële ruimte had zij niet. Zij moest nu de renten van de leningen opbrengen uit de revenuen van Varel en Kniphausen. Al gauw mondde haar beheer uit in een financiële chaos, waar Bentinck – de belangen van zijn oudste zoon voor ogen hebbende – over klaagde bij de Deense koning. Deze stelde vast dat er inderdaad sprake was van wanbeleid en droeg Varel over aan Willem Bentinck. Beslissingen inzake Kniphausen lagen vanzelfsprekend bij de keizer in Wenen.

Charlotte Sophie reisde naar Berlijn en zocht steun bij Frederik de Grote, die zij aanvankelijk ook kreeg. Uiteindelijk raakte zij uit gratie bij de Pruisische vorst en hij dwong haar in 1754 akkoord te gaan met een totale afstand van Varel en Kniphausen ten gunste van Antoine. Charlotte Sophie beschouwde dit echter niet als een wettelijke overeenkomst en bleef nog jarenlang dwarsliggen.

Koolman besluit het hoofdstuk met een overzicht van Bentincks carrière ná de scheiding, met als uitgangspunt de vraag of zijn positie geschaad was door het schandaal rond zijn vrouw. Ik had er de voorkeur aan gegeven dit onderwerp te laten aansluiten bij de andere gegevens over loopbaan en *grand tour*, die we in hoofdstuk vier aantreffen.

In het derde hoofdstuk, ‘Die Frage nach Adelsrang und -stand’, gaat Koolman in op de vraag hoe de Bentincks en de Von Aldenburgs pasten in het Duitse adels-

landschap. De Von Aldenburgs, als rijksgraven regerend over de rijksonmiddellijke heerlijkheid Kniphausen werden – zo stelt Koolman – waarschijnlijk beschouwd als behorend tot de hoge adel. De huwelijken die zij sloten waren in ieder geval *ebenbürtig*. Anton I, Charlotte Sophies grootvader, huwde Charlotte Amélie prinses de la Trémouille en Charlotte Sophies moeder was een prinses von Hessen-Homburg. Blijkbaar waren er toch enige twijfels over de positie van de Von Aldenburgs, want in de huwelijksakte van Charlotte Sophies ouders wordt nog eens benadrukt dat de graaf von Aldenburg wat stand betrof niet onderdeel voor die van zijn zwager: ‘also, was Standesmäßigkeit betrifft, kein rechtlicher Unterschied zwischen einer Ehe mit dem Herzog von Sachsen und dem Grafen von Aldenburg gefunden wurde; daher auch die an den Grafen von Aldenburg vermählte Prinzessin den Titel einer Fürstin und Landgräfin beibehalten konnte.’ (p. 49) De Von Aldenburgs regeerden weliswaar over een rijksonmiddellijke heerlijkheid, maar hadden geen toegang tot een gravenbank, ofschoon hun dit wel in het vooruitzicht was gesteld en zij wel tot de groep behoorden die daarvoor in aanmerking kwam. Geografisch gezien zouden zij hebben behoord tot de Nederrijns-Westfaalse Kreits, die tot de zes oudste kreitsen gerekend moest worden. Anton I en Anton II hebben wel getracht een plaats in de Westfaalse gravenbank te verkrijgen, maar onder meer door tegenwerking van het vorstendom Oostfriesland én van Pruisen mislukte dit. Willem Bentinck heeft zich in het geheel niet bekommerd om zijn positie binnen de Duitse adel en trachtte slechts – op afstand – het erfgoed van zijn kinderen te bewaren. De vraag welke positie de familie tijdens de perio-

de van het Heilige Roomse Rijk had ingenomen, ging vanaf 1813 echter een grote rol spelen. Spijtig is dat Antje Koolman weinig aandacht besteed heeft aan het verblijf van de familie Bentinck in Varel nadat de Republiek in 1795 door Franse troepen werd bezet. In deze periode werd namelijk de kiem gelegd voor de latere successiestrijd inzake Varel en Kniphausen.

Het toenmalige hoofd van de familie, Willem Gustaaf Frederik Bentinck, oudste kleinzoon van Willem Bentinck en Charlotte Sophie von Aldenburg, hielp in januari 1795 stadhouder Willem V te ontsnappen naar Engeland, maar zelf kon hij de dans niet meer ontspringen. Hij werd door de Franse bezetters gevangengenomen en naar Den Haag gebracht, waar hij als ‘staatsgevaarlijk personage’ een detentie tegemoet ging van vier jaar. Het zal geen verbazing wekken dat Bentincks familie besloot het land te verlaten. Het betrof Bentincks echtgenote Ottoline van Lynden van Reede en zijn kinderen, zijn broers Charles en Jan Karel (met echtgenote Jaqueline) en zijn enige zuster Marie. Zij vertrokken evenwel niet naar Engeland, zoals een aantal andere Oranjegezinde adellijke families, maar naar Varel.

De familie bracht op slot Varel noodgedwongen enkele jaren door, in afwachting van het verloop van de oorlog en de eventuele terugkeer van de Oranjes. Na zijn vrijlating begin 1799 vertrok Willem Gustaaf Frederik ook naar Varel. Zijn echtgenote Ottoline overleed aan het einde van dat jaar in het kraambed na de geboorte van haar enige zoon. Voor zijn broers en zuster was het onacceptabel dat hij korte tijd na haar dood betrekkingen aanknoopte met Sara Margaretha Gerdes, een boerenvrouw uit de buurt. Zij schonk Bentinck in de loop der jaren drie

zoons. De overige familieleden verlieten Varel en vertrokken in 1801 naar Engeland.

De laatste paragraaf van dit hoofdstuk gaat over het proces dat gevoerd werd tussen de verschillende takken van de familie inzake de opvolging in Varel en Kniphausen, een proces dat toentertijd veel publiciteit heeft gekregen. In 1813 stierf op veertienjarige leeftijd Willem Anton, de enige zoon uit het huwelijk met Ottoline van Lynden van Reede. Hierdoor was er geen directe wettige opvolger meer. Willem Gustaaf Frederik wettigde zijn drie zoons bij Sara Margaretha Gerdes door met haar in het huwelijk te treden. Na zijn overlijden in 1835 nam de oudste zoon, Gustav Adolph, zijn vaders plaats in als heer van Varel en Kniphausen. Willem Gustaaf Frederiks broer, Jan Karel, en zijn zoons spanden een proces aan en trachtten te bewijzen dat de Bentincks van hoge adel waren, zodat Gustav Adolph – zijn moeder was immers niet *ebenbürtig* – geen aanspraak kon maken op Varel en Kniphausen. Zij stelden dat het bezit van een rijksonmiddellijke heerlijkheid vóór 1806 en de aanspraak op toegang tot de Reichs- en Kreisstandschaft voldoende was om tot de hoge adel te behoren. De Duitse tak stond op het standpunt dat de familie tot de lage adel behoorde, zodat de regels omtrent *ebenbürtigkeit* irrelevant waren.

Het proces, waar verschillende rechtsgeleerden zich mee bezig hielden, sleepte zich nog jaren voort en men kwam uiteindelijk niet tot een beslissing. In verband met de onderhandelingen tussen Pruisen en Oldenburg om een gebied aan de Jade in te richten als Pruisische oorlogshaven, werden in 1854 beide partijen overgehaald de bezittingen af te staan aan het groothertogdom Oldenburg. Zij

Gezicht op kasteel Knipphausen (foto; particuliere collectie)

werden daarvoor schadeloos gesteld. Waar de Bundestag zich in 1845 al min of meer met de kwestie had bemoeid door te bepalen dat het geslacht Bentinck tot de gemediatiseerde geslachten behoorde, eindigde het conflict in 1854 met de uitspraak van de Duitse Bundesversammlung dat de nakomelingen van Jan Karel zich mochten rekenen tot de hoge adel, terwijl de nakomelingen van Willem Gustaaf Frederik Bentinck tot de lage adel behoorden.

Terwijl langs juridische weg niet duidelijk werd tot welke stand de Bentincks behoorden – Koolman stelt dat zij zich ‘in einer Art Grauzone’ bevonden, zwevend tussen lage en hoge adel – zijn er andere indicaties die daarop mogelijk een antwoord kunnen geven. In hoofdstuk vier, dat ongeveer een derde deel van het boek beslaat, gaat de auteur in op de levensstijl als uiting van de adellijke identiteit. De opvoeding en opleiding van zowel de zonen als de dochters verliep

volgens het vaste patroon, zoals dat bij de adel gebruikelijk was. Dit gold ook voor de buitenechtelijke zonen van Charlotte Sophie. De graaf van Schaumburg-Lippe was in 1748 overleden, voordat hij iets ten gunste van Charles en Guillaume had kunnen regelen. Het was voor Charlotte Sophie niet mogelijk geweest openlijk met deze kinderen voor de dag te komen. De oudste, Charles, ging door voor de zoon van landdrost Von Donop, terwijl Guillaume geadopteerd was door Charlotte Sophies hofmeester Weisbrod. Charlotte Sophie ging door voor hun weldoenster. Financieel was het voor de gravin niet gemakkelijk om te zorgen dat de kinderen een goede opleiding kregen, maar toch slaagde zij daarin. Charles maakte carrière als jurist aan het hof van Saksen-Meiningen en Guillaume volgde in Parijs een opleiding tot graveur.

Koolmans onderzoek richtte zich ook op de buitenechtelijke kinderen in de latere generaties. Sommige werden door de

familie verzorgd, voor andere werd een financiële regeling getroffen, maar zij werden wel buiten het officiële gezichtsveld van de familie gehouden.

Te lezen valt bovendien over hoffeesten en andere representatieve uitingen, de jacht, paarden en tuinen. Telkens komen twee zaken naar voren: het ontbreken van kapitaal en de structurele afwezigheid in Duitsland. Noch de bezittingen in de Nederlanden, noch die in Duitsland leverden een dusdanig inkomen op dat men daarvan kon leven. Dit gold voor Willem Bentinck, maar ook voor zijn zoons en kleinzons. Zij moesten dus in staat zijn ook op andere wijze hun brood te verdienen. Bentincks jongste zoon Jean Albert koos reeds op veertienjarige leeftijd voor de Britse marine en verwierf later een plaats in het Lagerhuis. Antoine studeerde net als zijn vader aan de Leidse universiteit en werd voorbereid op een politieke carrière. Ofschoon heer van Varel en Knipphausen – Willem Bentinck vervulde die rol tot de volwassenheid van zijn zoon – werd niet veel aandacht besteed aan Antoinettes toekomstige positie, behalve dan dat hij naast de Nederlandse, Franse en Engelse ook de Duitse taal leerde. Hoewel Willem Bentinck de vaderrol voortreffelijk vervulde, is hij misschien in dit opzicht tekortgeschoten door zijn zoon niet beter voor te bereiden op zijn positie in Duitsland, die immers anders was dan in de Republiek. Koolman merkt terecht op dat Charlotte Sophie, gezien haar vele contacten, in dit opzicht een grote bijdrage had kunnen leveren. Waar zij dit wel deed voor haar zoon Charles, door hem te introduceren aan het hof van Saksen-Meiningen, liet zij dit voor Antoine na. Moeder en zoon onderhielden helemaal geen contact en hierdoor had Antoine geen toegang tot het sociale netwerk van Charlotte Sophie.

In de paragraaf over de bezittingen beschrijft Koolman zowel de Nederlandse als de Duitse bezittingen. Hieruit blijkt ook weer duidelijk dat er geen geld beschikbaar was om zich te manifesteren als leden van de hoge adel. Waar mogelijk werden kosten bespaard op representatie en ceremonieel. Bovendien was de familie – afgezien van een enkel bezoek – grotendeels afwezig in Varel. Koolman kan niet anders concluderen dan dat de Bentincks geen moeite hebben gedaan hun plaats als heersers over Varel en Knipphausen werkelijk in te nemen. Daarmee hebben zij de mogelijkheid om op de adellijke ladder te stijgen, laten liggen.

Onderzoek naar de jaren tussen 1795 en 1801 is van belang voor een beter begrip van de latere successiestrijd, maar had dat ook kunnen zijn voor onze kennis over het verblijf van de Bentincks in Duitsland. De correspondentie die gevoerd werd tussen kleindochter Marie en haar schoonzuster Jacoba Helena met grootmoeder Charlotte Sophie geeft namelijk een mooi beeld van hun leven in ballingschap, van hun contacten daar en van de reizen die zij ondernamen. Dit had een mooie aanvulling kunnen zijn op dit overigens zeer informatieve hoofdstuk.

Het vijfde hoofdstuk is geheel gewijd aan Charlotte Sophie von Aldenburg. De schrijfster noemt haar terecht de meest kleurrijke en omstreden persoon in de familie. Maar is dit reden genoeg om een compleet hoofdstuk aan haar te besteden? Waarom dit niet laten aansluiten op de geschiedenis van het huwelijk en de scheiding tussen Willem Bentinck en Charlotte Sophie? Dan hadden overlappingen en herhalingen vermeden kunnen worden. In de titel van dit hoofdstuk wordt Charlotte Sophie door Koolman ten

tonele gevoerd als ‘de aangetrouwde’ gravin Bentinck. Maar het boek werd toch geschreven vanuit de Duitse context, dus in dit verband is Willem Bentinck eerder te beschouwen als aange-trouwd. Indien Koolman de behoefte had om een en ander over aangetrouwde familieleden toe te voegen, waarom dan niet over de familie Van Reede van Ginckel? Leden van deze familie huwden immers met kleinkinderen van Willem Bentinck en Charlotte Sophie von Aldenburg. Terwijl de Bentincks in de eerste helft van de negentiende eeuw genoodzaakt waren al hun bezittingen in Nederland van de hand te doen, vererfden kasteel Amerongen, huis Middachten en slot Zuylestein na het uitsterven van de directe mannelijke lijn van de familie van Reede van Ginckel op de familie Bentinck.

De verschillende hoofdstukken zijn voorzien van een aantal illustraties. Achterin het boek staan bovendien mooie portretten in kleur van Charlotte Sophie, Willem Bentinck, Albrecht Wolfgang graaf zu Schaumburg-Lippe en Willem Gustaaf Frederik Bentinck en enkele andere afbeeldingen, zoals een ontwerp van de ereboog ter gelegenheid van het bezoek aan Kniphausen in 1774 van Maria Catharina Bentinck, Antoinette weduwe. Een afbeelding van een oude kaart van het gebied ontbreekt ook niet. Ten slotte geeft Koolman in de bijlagen een overzicht van de ouders, grootouders en overgrootouders van Willem Bentinck en Charlotte Sophie von Aldenburg. In een aparte stamboom, die overigens enkele onjuistheden bevat, treffen we de nakomelingen van het paar aan. Hieruit is duidelijk af te leiden dat de familie zich in de negentiende eeuw voor het vinden van een huwelijkspartner ook buiten de

Nederlandse grenzen oriënteerde en in ieder geval voor een gedeelte *ebenbürtig* trouwde.

Die Bentincks bevat naast bekende gegevens ook veel nieuwe en is, ondanks de eerder genoemde punten van kritiek, be-list een aanwinst.

Renée Smid

ADEL IN BELGIË

Valérie d’Alkemade, *Sang bleu belge, Noblesse et anoblissement en Belgique* (Brussel: Editions Labor, 2003, 148 p.)

Voorafgegaan door een ‘Préface’ van de hand van Claude Javeau, beschrijft de auteur de ontwikkeling van de adel in België. Het eerste hoofdstuk draagt de uitvoerige titel ‘Evolution historique, juridique et sociale de l’institution de la noblesse et des faveurs nobiliaires – Des origines de la noblesse au règne de Guillaume Ier, roi des Pays-Bas’ en beslaat zo’n 50 pagina’s. Dit hoofdstuk heeft zeker in het begin nauwelijks betrekking op specifiek voor de Zuidelijke Nederlanden (verder te noemen België) geldende toestanden. Het is alsof de adel van de Pyreneeën tot de Oder overal dezelfde ontwikkeling in hetzelfde tijdvak heeft doorgemaakt. Er wordt niet duidelijk aangegeven of het deel van het land dat onder het Duitse Rijk behoorde een ontwikkeling van de adel vertoonde die afweek van die van de aan Frankrijk leenroerige gewesten (een deel van Vlaanderen, Artesië, enzovoorts). Pas met de stichting van de Bourgondische Kreits bij besluit uit 1548 van de Rijksdag te Augsburg worden alle Nederlandse gewesten één zelfstandige